

УДК 331.5:316.343.37(477.44)

С.А.Харчук,

викладач, кафедра економіки підприємств і корпорацій,

Вінницький інститут економіки Тернопільського Національного економічного університету

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАЙНЯТОГО І БЕЗРОБІТНОГО СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ВІННИЧЧНИНИ

В статті розглядаються проблеми двох явищ: зайнятості і безробіття. Визначається трансформація цих показників у господарства Вінницької області та співставляються з даними по Україні.

В статье рассматриваются проблемы двух явлений: занятости и безработицы. Изучается трансформация этих показателей в хозяйствах Винницкой области и сопоставляются с данными по Украине.

Проблема зайнятості та можливості працевлаштування, була і залишається однією із невідкладних проблем. Зайнятість – це складна, багатогранна соціально-економічна категорія, яка має глобальний загальнодержавний та загальнолюдський характер. Вона виступає необхідною умовою реалізації робочої сили і є узагальненою характеристикою економіки країни, що відбиває досягнутий рівень економічного її розвитку, а також відображає потреби людини в самовираженні, у задоволенні матеріальних і духовних потреб через дохід, який особа отримує за свою працю. Як абстрактне поняття – це наявність у людини роботи, дієва віддача від неї через ефективне її використання.

Метою цієї статті є вивчення рівня трансформації двох протилежних явищ – зайнятості та безробіття сільського населення Вінницької області, накреслити пропозиції підвищення зайнятості і якості життя сільського населення.

Кризові явища в соціально-економічному житті селянства є результатом деформацій в суспільному житті, які порушують узгоджене функціонування і розвиток його основних компонент. Внаслідок цього відбувається руйнування механізму самовідтворення демографічного і соціального розвитку українського села, розвитку його самобутності, культури, звичаїв, як історичних надбань попередніх поколінь. Вони є наслідком погіршення стану основних сфер сільського укладу життя, нагромадження суперечностей між ними. Особливого загострення означена ситуація зазнала в середині 90-х років через превалювання економічних реформ над соціальними. Це призвело до скорочення зайнятості сільського населення в цілому та в аграрному секторі зокрема.

Джерелом дослідження зайнятості сільського населення є вибірккові обстеження населення з питань економічної активності. За визначенням Міжнародної організації праці (МОП) до економічно активного населення належать особи обох статей у віці 15-70 років, які впродовж певного періоду забезпечують на ринку праці попит в робочій силі¹. Тобто, це особи, які потенційно у відповідності із потребою здатні в процесі своєї праці створювати споживні вартості та надавати послуги соціального спрямування. Ця група населення складається з двох частин: зайняті економічною діяльністю і незайняті особи (рис.1).

Основним показником, що дає змогу детальніше охарактеризувати означені процеси як рівень економічної активності населення – відносний показник питомої ваги робочої сили, що визначається як відношення (у відсотках) чисельності економічно активного населення у віці 15–70 років до всього обстеженого населення за відповідною соціально-демографічною ознакою та місцем проживання.

Рис. 1 Структура населення в залежності від його функціонального призначення

Зайняте населення, в свою чергу, включає економічно активних осіб, тобто зайнятих безпосередньо економічною діяльністю та безробітних. Згідно методики МОП статус зайнятого визначається на основі класифікації, розробленої відповідно до рекомендацій 15-ої Міжнародної конференції статистиків праці, що відбулася 28 січня 1993 року (рис. 2).

В її основу покладено слідує категоріальний розподіл зайнятого населення: працюючі за наймом (або так звані наймані працівники), працюючі не за наймом – це, як правило, працівники у секторі самостійної зайнятості, зокрема, роботодавці, самостійно зайняті та безкоштовно працюючі члени сім'ї (родини).

Працюючі за наймом, або (наймані працівники) – це особи, які уклали письмовий або усний трудовий договір (контракт) з підприємством, установою, організацією, фізичною особою про умови трудової діяльності та її оплату.

Рис. 2 Класифікація зайнятого населення за категоріальною ознакою

Категорія працюючих не за наймом це особи, які, на відміну від найманих працівників, самостійно здійснюють свою трудову діяльність на базі організації та ведення господарської діяльності фізичної або юридичної особи. При цьому, вони самостійно відповідають за результативність та ефективність своєї діяльності, а також за виконання зобов'язань по відношенню до інших осіб, зокрема щодо виконання умов трудових договорів з найманими працівниками тощо.

До цих осіб відносяться: роботодавці, самозайняті і безкоштовно працюючі члени сім'ї.

Роботодавці – це особи, які працюють на власному підприємстві із залученням на постійній основі найманих працівників.

Самозайняті – особи, що зайняті індивідуальною трудовою діяльністю і здійснюють її самостійно без залучення постійних найманих працівників.

Безкоштовно працюючі члени сім'ї це особи, які працюють на сімейному підприємстві без оплати, як правило її очолює родич (на разі, що ця діяльність обов'язково відноситься до економічної).

Незайняті – це особи, які не мали роботи, але готові приступити були до неї, проте через вичерпання своїх можливостей припинили свої пошуки. Вони розподіляються на категорії безробітних і економічно неактивних.

Згідно методики МОП безробітними визнаються працездатні громадяни працездатного віку, які через відсутність роботи не мають заробітку або інших передбачених законодавством доходів і зареєстровані у державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу і готові та здатні приступити до неї.

Тобто, у визначенні МОП безробітними є особи у віці 15–70 років незалежно від реєстрації їх у державній службі зайнятості, які одночасно задовольняють трьома умовами: 1) не мали роботи (прибуткового заняття); 2) активно шукали роботу або намагались організувати власну справу впродовж останніх 4-х тижнів, що передували опитуванню; 3) були готові приступити до роботи впродовж 2-х найближчих тижнів. До цієї ж категорії відносяться також громадяни, що проходять навчання за направленням державної служби зайнятості.

За цією ж методологією рівень безробіття розраховується як відношення кількості певної вікової групи безробітних до економічно активного населення відповідного віку або відповідної соціально-демографічної ознаки.

Економічно неактивне населення це особи, що не можуть бути класифіковані як „зайняті” або „безробітні”.

Зайнятість населення досить активно реагує на динаміку трансформацій, які відбуваються у демографічній ситуації (табл. 1).

Відносними показниками, що характеризують зайнятість сільського населення, є: рівень економічної активності як частка економічно активного населення в загальній його кількості, рівень зайнятості – частка зайнятого населення в його загальній кількості та рівень безробіття – частка безробітних в економічно активному населенні.

Таблиця 1. Трансформаційні зміни чисельності економічно активного населення, зайнятості та безробіття на селі

Категорії населення	Роки (відношення)	Вінницька область	%	Україна	%
Економічно активне населення у віці 15–70 років, тис. осіб	2000 до 2008	500,0 399,5	128,0	6713,6 6953,1	96,6
Зайняте населення у віці 15–70 років, тис. осіб	2000 до 2008	489,1 382,6	128,0	6255,5 6555,5	95,4

Безробітне населення у віці 15–70 років, тис. осіб	2000 до 2008	11,7 16,9	69,2	458,1 397,4	115,3
Рівень економічно активного населення, %	2000 до 2008	75,7 66,1	-9,6*	61,5 65,6	-4,1*
Рівень зайнятого населення, %	2000 до 2008	73,9 63,3	-10,6*	57,3 61,8	-4,5*
Рівень безробіття на селі, %	2000 до 2008	2,3 4,2	+1,9*	6,7 5,7	+1,0*

* Процентних пункта.

Дослідження свідчать що за 2000–2008 рр. чисельність економічно активного населення на селі в Україні збільшилась на 239,5 тис. осіб, або на 3,6%, зайнятих – відповідно на 300 тис. осіб, або на 4,8%, а кількість безробітних зменшилась на 60,5 тис. осіб, або на 13,2%, і склала відповідно 397,4 тис. чол.¹

По Вінницькій області тенденція цих показників дещо міняється. Економічно активне населення зменшилося на 100,5 осіб, що становить 20,1%, зайняте населення – на 106,5 осіб, або 21,8%, тоді як кількість безробітних збільшилась на 5,2 тис. осіб, що склало більше, ніж 44%.

Серед показників економічної активності населення найвиразнішими характеристиками ринку робочої сили є абсолютні й відносні показники безробіття. Більш поглиблений аналіз показує, що по Україні з формуванням ринку праці, зміною трудових відносин в регіональному відношенні зростає стрімкими темпами явне та приховане безробіття на селі. Відповідно зміни відбулися і порівняно економічної активності зайнятого та безробітного населення. Тільки за останній (2008 р.) в середньому чисельність зареєстрованих у службі зайнятості безробітних у сільській місцевості у віці 15–70 років становила 397 тис. чол. і становив 6,4% загальної кількості економічно активного населення.

Безробітне сільське населення України і Вінницької області представлено переважно особами працездатного віку, при цьому питома їх вага яких у загальній кількості безробітних віком 15–70 років протягом останніх восьми років зростала більш високими темпами, ніж питома вага осіб у віці 15–24 років.

Особливо відчутно вдарило безробіття по жінках і молодих спеціалістах. Майже дві третини з названих безробітних – це жінки, третина – молодь віком до 28 років. Незатребуваними виявилася, насамперед, праця агрономів, зоотехніків, ветеринарних лікарів, фельдшерів, санітарів. Рівень безробіття серед фахівців агрономічного профілю у 9 разів більший, а серед зоотехнічного профілю у 6 разів більший від загального показника рівня безробіття по Україні. Причиною цього є, перш за все, недостатня узгодженість підготовки кадрів з кон'юнктурою ринку праці.

Слід також зазначити, що реальний стан безробіття значно гірший, ніж офіційно зареєстрований. Тобто, має місце велике приховане безробіття, обсяги якого за різними оцінками сягають 30-50% загальної чисельності зайнятих. Так, за розрахунками Інституту економіки НАНУ рівень його в аграрному секторі економіки становить в середньому 38% загального числа тут працюючих. За різних оцінок в цілому на селі України обсяги прихованого безробіття оцінюються на рівні 900-950 тис. чол.

Не врегульовані на законодавчому рівні питання часткового безробіття, зокрема зайнятості в особистому підсобному господарстві. Тому не все незайняте населення сьогодні стає на облік у службах зайнятості. У першу чергу це стосується сільських жителів. Відсутність для них достатньо чіткої інформації щодо їх постановки на облік, віддалене розташування центрів зайнятості, труднощі із транспортним сполученням, витрати на поїздки практично не компенсуються мізерним розміром допомоги по безробіттю, яка ж до того виплачується нерегулярно, з тривалими затримками. В силу низької мобільності працівників і обмеженості робочих місць на селі, їм важче, на відміну від городян, підшукати відповідну роботу. Саме внаслідок цього існують значні розбіжності у рівнях фактичного і офіційно зареєстрованого безробіття. Наприклад, за даними обстеження Державного центру зайнятості Міністерства праці та соціальної політики України у жовтні 1996 р. у Волинській та Тернопільській областях був зареєстрований тільки кожен третій безробітний громадянин, у Закарпатській та Івано-Франківській – кожен четвертий, у Львівській та Рівненській – кожен п'ятий. Водночас у деяких південних та східних областях (Одеській, Дніпропетровській, Запорізькій, Херсонській, Харківській) до служби зайнятості звернулося менше 9 відсотків незайнятих громадян.

Проведене державним комітетом статистики України опитування безробітних осіб показує, що при влаштуванні на роботу незайнятими перевага віддається праці в кооперативах, малим і середнім підприємствам. За кількістю бажаних працювати в названих підприємствах вони перебувають на першому місці (44,3%), в особистому секторі – на другому (19,2), в колективних сільськогосподарських підприємствах (17,2), фермерських (селянських) господарствах (14,3) і державних сільськогосподарських підприємствах (5,0%). Тому для підвищення достовірності статистичної інформації і вивчення дійсного стану слід організувати моніторинг кон'юнктури ринку праці. Одним із дієвих заходів при цьому повинні бути вибіркові (щонайменше 4 рази на рік) обстеження робочої сили у домашніх господарствах щодо зайнятості і безробіття за аналогом міжнародних стандартів і згідно із Концепцією робочої сили, прийнятою Міжнародною організацією праці.

Рівень зареєстрованого безробіття станом на 1 січня 2009 р нами прослідковувався на прикладі районів Вінницької області (табл. 2).

Таблиця 2. Групування районів Вінницької області за рівнем зареєстрованого безробіття станом на початок 2009 року*

№ групи	Групи за рівнем безробіття (відсоток)	Кількість районів	Середній рівень безробіття	Кількість зареєстрованих безробітних
I	1,9-4,5	10	3,5	1178
II	4,6-7,0	8	6,1	1451
III	7,1 і вище	9	8,8	1419
	Всього	27	6,2	1339

* Власні розробки.

Як свідчать дані, найбільший рівень безробітного сільського населення знаходиться в II і III групах, яка включає відповідно 9 і 8 сільськогосподарських районів. Аналіз показує, що причиною цього є майже повне скорочення в них поголів'я худоби та виробництва і переробки продукції тваринництва, тоді як в районах

першої групи виробництва її і переробка відносно збереглися і ведуться вони переважно на індустріальній основі.

За результатами дослідження різних науковців зайнятість сільського населення, особливо молоді (за методологією МОП), в Україні оцінюється як кризова, що вимагає невідкладного розроблення та реалізації науково обґрунтованих пропозицій щодо підвищення показників зайнятості, насамперед зниження безробіття шляхом розширення прикладання праці та збільшення робочих місць у сільській місцевості.

Як засвідчує вище проведений аналіз у структурних зрушеннях зайнятості в агропромисловому комплексі за період формування ринкової економіки відбувалися докорінні зміни. Значно змінилося співвідношення виробництва валової продукції по категоріях господарств у галузях рослинництва і тваринництва, зумовивши при цьому зміну як структури посівних площ, так і поголів'я худоби, що відповідно поклато свій відбиток на структурі зайнятості селян. Деформація міжгалузевих пропорцій в аграрній сфері проявилася в тому, що виробництво валової продукції тваринництва по всіх категоріях господарств скоротилося і особливо в сільськогосподарських підприємствах (4,4 раза). Розрахунки на те, що власні господарства населення стануть основними постачальниками продукції, особливо тваринництва, не оправдалися. За період 1990–2005 рр. вони збільшили виробництво валової продукції тваринництва лише на 17%. Можна вважати, що виробництво в цій підгалузі набуло катастрофічного характеру, особливо щодо вирощування худоби й птиці яке скоротилося втричі.

Щодо зрушень у галузі рослинництва то тут звертає увагу той факт, що у загальному обсязі продукції рослинництва найбільша частка припадає на зернові (45,5%) та картоплю і овоче-баштанні культури (34%), а разом біля 80%, тоді як на кормові культури приходить лише 4,8%.

Скорочення трудомістких культур у рослинництві та поголів'я худоби у тваринництві зумовило досить суттєве скорочення зайнятості у галузі і особливо жінок.

Динаміка структурних зрушень зайнятості сільського населення у Вінницькій області показує, що за 7 років (2000–2007 рр.) вона скоротилася на 7,6 % за усіма напрямками економічної діяльності усіх сільськогосподарських підприємств, включаючи особисті селянські господарства. Відбулося скорочення крупних спеціалізованих господарств в рослинництві і тваринництві, а також переробній сільськогосподарській промисловості, що призвело не лише до значного зниження рівня виробництва, деградації і упаду, а й визвало загальну деіндустріалізацію всієї галузі агропромислового комплексу.

У цих умовах вирішення проблем зайнятості сільського населення (за методологією МОП) має бути важливою інформаційною базою для розробки необхідних нормативно-правових документів, а й практичних заходів щодо його регулювання.

З метою підвищення зайнятості та якості життя сільського населення необхідно:

Ø прискорити опрацювання й прийняття нормативно – правових актів щодо збереження продуктивних сил села, поліпшення соціальних умов проживання та трудової діяльності сільських жителів;

Ø розробити механізм привабливості трудової діяльності, особливо молоді, в сільській місцевості шляхом розширення тут сфери прикладання праці;

Ø докорінно поліпшити соціальну інфраструктуру села з тим, щоб забезпечити належні умови відтворення людських ресурсів села й достойні людини умови життя, праці та відпочинку в українському селі;

Ø наповнити реальним змістом механізм формування грошових доходів сільських жителів, посиливши соціальний характер їх персоніфікації за рахунок збільшення в їх структурі оплати праці, суспільних споживчих фондів, заощаджень населення тощо; забезпечивши взаємозв'язок трудового внеску, оплати праці та розміру пенсії за віком, опрацювати механізм щодо створення умов для поступового підвищення трудових пенсій до прожиткового мінімуму.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

1. Трансформація приватно-організаційних господарських структур з дрібногосподарського (самозайнятого) в крупні господарства кооперативного і холдингового типу, що ведуть свою господарську діяльність на основі великого індустріального розвитку також не створюють передумови для підвищення зайнятості в галузі.

Найбільше розширення зайнятості населення зараз відбувається у галузях будівництва (особливо дорожнього), промисловості, інфраструктури агропродовольчого ринку і сфери обслуговування. В сільському господарстві у міру зростання продуктивності праці і переходу на трудозберігаючі технології зайнятість скорочуватиметься.

2. Безробіття на селі не зникає. Загальна кількість зайнятих, що працює за місцем проживання складає 2,3 млн. осіб, з них лише половина працює в сільському господарстві решта працює у галузях освіти, торгівлі, охороні здоров'я, промислового виробництва. Майже кожний третій сільський мешканець працездатного віку не працює. Тому зростає число зайнятих в особистому селянському господарстві та посилюються міграція сільського населення.

3. Прогноз трансформації зайнятості сільського населення в умовах подальшого розвитку агрохолдингових структур в АПК показує, що зайнятість в сільському господарстві у зв'язку з зростанням продуктивності праці і переході на трудозберігаючі технології буде скорочуватися.

4. Стратегічними напрямками підвищення зайнятості на селі слід вважати цілеспрямоване формування системи робочих місць у відповідності із технологічно замкнутими сегментами сільської економіки, спрямованих на розвиток тваринництва, кормовиробництва та інших трудомістких галузей агропродовольчого ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лузан Ю.Я., Саблук П.Т. Стратегічні напрями розвитку аграрного сектора економіки і українського села // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). – К. Книжкове видавництво НАУ, 2007. – С. 536. – (Наук. журнал, вип. 1-2).
2. Місце Вінницької області в економіці України. Стаття-збірник. – Вінниця. – 2009. – 121 с.
3. Саблук П.Т. Від постановки до вирішення. Вибрані статті з питань аграрної економіки. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 450 с.
4. Статистичний щорічник України за 2007 рік. Держкомстат України. – К.: Консультант. – 2008. – С. 24.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2010 р.

¹ Статистичний щорічник України за 2007 рік. – К.: Держкомстат України. – С. 365–367, 374.

¹ Статзбірник України за 2007 рік. – К.: Держкомстат України. – С. 369.

ТОВ "ДКС Центр"